

7.4

Sybille Große

Jezične ideologije i jezična kritika u francuskom

Prijevod teksta: Iva Petrak

Sažetak. Pojam jezična ideologija u francuskom jeziku obično ima negativnu konotaciju. Jedna od najvažnijih jezično-ideoloških rasprava kojoj se i u francuskoj javnosti pridaje mnogo pažnje odnosi se na pitanje jezičnog standarda. U ovoj debati često dolazi do degradacije drugih jezika i drugih varijeteta francuskog (koji se često zamjenjuju širim pojmom *patois*). Uz temu standarda, jezično-ideološke rasprave i diskursi naglašavaju i aspekte koji su usađeni u predodžbi (*imaginaire*) govornika, kao što je primjerice ideja o jedinstvenoj jasnoći francuskog jezika. No i odbacivanje posuđenica u okviru purizma prema stranim riječima, osobito anglizama, također se nerijetko javlja kao tema jezično-ideoloških rasprava, u kojima do danas u određenoj mjeri sudjeluje i Francuska Akademija Znanosti (*Académie française*). Trenutačno se u sklopu jezično-ideoloških debata spominje i pitanje inkluzivnog pisanja (*écriture inclusive*). Pritom se u procjeni kao značajni argumenti za odbacivanje inkluzivnog jezika navode pomutnja, nečitkost te eventualne poteškoće u izgovoru. U mnogobrojnim jezično-ideološkim debatama zahtijeva se odluka od strane *Académie française* kao nadležnog tijela.

Ključne riječi

jezični purizam, *bon usage*, višejezičnost, zloupotreba riječi (*abus de mots*), predodžba o francuskom jeziku (*imaginaire français*), jasnoća, anglizmi, purizam prema stranim riječima, inkluzivni jezik, nacionalni jezik

Općenito

Na istraživačkom području jezične ideologije u središtu pozornosti stoji poimanje jezika, kao i poimanje odnosa između jezika, ideja i stvarnosti/predmeta, ali ne prvenstveno na individualnoj razini, već u kontekstu jezične zajednice i njezinih društvenih, društveno-povijesnih i društveno-političkih implikacija (usp. osnovni članak ovog sveska). Prema tome, jezične ideologije kroz kategorizaciju razotkrivaju društvene razlike i norme, ali mogu ih, međutim, u isto vrijeme i pojačati ili iskriviti. Jezične ideologije otkrivaju interese skupina, koji se osim toga preslikavaju i na

nacionalne odnosno državne ili regionalne interese. U osobitoj mjeri ih se može pronaći u diskursima autoriteta (državnih, institucionalnih itd.) (usp. Boudreau 2021: 172).

Ideološka pitanja i rasprave su u francuskom kontekstu nesumnjivo utemeljene i razmatrane u okviru filozofije, ali igraju jednako važnu ulogu i u francuskoj sociologiji (Pierre Bourdieu), a nisu zanemarive ni na području francuske analize diskursa (Michel Foucault, Michel Pêcheux) (usp. Boudreau 2021: 171; Costa 2017: 113).

L'Idéologie s'engendre dans cette espèce de stratégie fondamentale par laquelle chaque sujet social s'efforce non seulement de donner une bonne image de lui-même, mais d'imposer comme universel le principe de classement suivant lequel il est le mieux classé. (Bourdieu 2015: 140)

Korištenje izraza *ideologija* u širokoj je upotrebi i u lingvistici u Francuskoj. Nerijetko se, međutim, riječ *ideologija* koristi kao sinonim za *ideju*, *koncept* ili *stav* u smislu dominantnih predodžbi proširenih u javnosti. Ako se znanje i procjena jezičnog ponašanja, osobito s "naglaskom na aspekte takvih procjena koji se mogu osporiti" (Kremnitz 1990: 55; prijevod I.P.)¹, razmatraju kao jezična ideologija, može se primijetiti bliskost s konceptima kao što su jezična svijest (usp. Nowakowski 1988: 215; također, za odnos između jezične svijesti i jezične ideologije vidi osnovni članak ovog sveska). Jezične ideologije osim toga uključuju ideje koje nisu poduprte znanstvenom argumentacijom, već proizlaze iz određenih mišljenja, uvjerenja ili specifičnih predodžbi (usp. Jaffe 2008: 517f.). Ovaj tip ideologije osobito se često susreće u javnom, neznanstvenom diskursu. Nowakowski proširuje definiciju jezične ideologije na njezin refleksivni aspekt te je opisuje kao "reakciju govornika na određenu jezičnu svijest" (Nowakowski 1988: 216; prijevod I.P.)².

U svojoj komparativnoj analizi metadiskursa u Njemačkoj i Francuskoj Neusius opisuje topose "povijesno utemeljene jezično-ideološke

1 Kremnitz (1990: 55): [unter] "Betonung der falsifizierbaren Anteile solcher Bewertungen".

2 Nowakowski (1988: 216): [als] "Reaktion eines Sprechers auf ein bestimmtes Sprachbewußtsein".

argumentacije" (Neusius 2021: 224; prijevod I.P.)³ te, između ostalog, u ovom kontekstu navodi *povijesni topos* (koji se odnosi na značajne aktere u povijesti francuskog jezika), *topos superiornosti* (koji se odnosi na nižu procjenu drugih jezika u odnosu na francuski), *topos autoriteta* (koji se odnosi na učenu elitu s njenim standardom), *topos krize* te *topos jezičnog propadanja* (Neusius 2021: 224–225, 252, 255, 300, 368, 372).

Novija istraživanja na području diskursne analize, odnosno diskursne lingvistike, uključuju studije u kojima se uspoređuju dominantni ideološki stavovi s njihovom percepcijom od strane laika (primjerice, Meyer/Longhi 2017). U pojedinim lingvističkim disciplinama, odnosno područjima djelovanja kao što su jezična politika (koja je u Francuskoj u kontekstu višjejezičnosti također konceptualizirana kao *glottopolitique* – usp. Guespin/Marcellesi 1986; Blanchet 2013), jezična antropologija ili sociolingvistika (čiji je glavni predstavnik u Francuskoj Henri Boyer) široko su rasprostranjene rasprave o jezičnoj ideologiji.

U današnjoj upotrebi termin često ima negativnu konotaciju te se povezuje s određenim javnim raspravama (usp. Meyer/Longhi 2017). Tako primjerice jezično-ideološke rasprave na temu jezičnog standarda u Francuskoj privlače relativno veliku pažnju. U tom kontekstu, upotreba različitih drugih jezičnih varijeteta i jezika (primjerice *patois*, okcitanski ili katalanski, ili čak oblici razgovorne ili popularne jezične upotrebe) dugo su se sustavno podcjenjivali.

Costa (2017) i Boudreau (2021) nedavno su saželi koncept jezične ideologije te značajnih usmjerenja jezične ideologije u frankofoniji. Costa ustvrđuje da je svim definicijama jezične ideologije zajedničko inzistiranje na pitanju povezanosti "između jezične i društvene strukture, između riječi i stvari, između radnje i diskursa o radnji" (Costa 2017: 118; prijevod I.P.)⁴.

Sarfati (2011: 157) razlikuje *ideologiju* (*idéologie*) i *ideologizaciju* (*idéologisation*), pri čemu se potonja javlja čim diskurs poprima ideološki status. Razgraničenje ideoloških i neideoloških diskursa ključno je u ovom kontekstu. Kao kriteriji razlikovanja navode se, između ostalog, pretpostavljena univerzalnost (*universalité*) i iluzija vremenske neuključenosti

3 Neusius (2021: 224): [Topoi einer] "historisch legitimierten sprachideologischen Argumentation".

4 Costa (2017: 118): "entre structure linguistique et structure sociale, entre les mots et les choses, entre l'action et le discours sur l'action".

diskursa (*atemporalité*) (usp. Meyer/Longhi 2017). Prema Neusius (2021: 215, 341, 462), metajezični diskursi nisu specifični za određene jezike, već ukazuju na zajedničke obrasce u sadržaju i jeziku. Od 2015. godine izdaje se za romansko govorno područje stručni časopis za jezične ideologije *Circula – Revue d'idéologies linguistiques* (Les Éditions de l'Université de Sherbrooke; usp. Remysen/Schwarze/Ennis 2015a; Remysen/Schwarze/Ennis 2015b; Remysen/Schwarze 2019).

Povijesno

Rasprave o ideologiji u kontekstu jezika imaju u Francuskoj dugu tradiciju. Međutim, ovdje treba jasno razlikovati pojedinačne slučajeve. Gotovo antropološki pogled na javnu upotrebu jezika (i njezine društvene implikacije) u Francuskoj se može pratiti još od 17. stoljeća (usp. Siouffi 2009: 122).

Skupina *Idéologues*, koja je proizašla iz salona Madame de Helvétius, a od kraja 18. stoljeća postoji kao samostalna skupina, bavi se uglavnom (jezično-)filozofskim pitanjima u okviru vlastitog poimanja koncepta ideologije (*idéologie*), koje, prema tome, treba razlikovati od suvremenih jezično-ideoloških pitanja (usp. Haßler/Neis 2009: 292, 421).

U Francuskoj se u 18. stoljeću intenziviraju rasprave o tome koliko odgovornost ima jezik, ili točnije upotreba riječi, za razvoj i širenje političkih i društvenih ideja (usp. Ricken 1982: 29). U prvom planu pritom stoji pitanje zloupotrebe riječi (*abus des mots*). Oslanjajući se na Lockeova promišljanja o zloupotrebi jezika i osudi iste, ovom temom se u prvom redu bavi Helvétius (1715–1771), ali i Condillac (1714–1780), Rousseau (1712–1778), Diderot (1713–1784), d'Alembert (1717–1783) i Voltaire (1694–1778) (usp. Haßler/Neis 2009: 63, 1012). Povezanost jezične ideologije, jezične kritike i društvene kritike osobito je jasna u ovoj debati o zloupotrebi riječi i ispravnosti njihovih značenja (*abus* odnosno *justesse des mots*). U doba francuskog prosvjetiteljstva, u okviru opsežnih filozofskih i političkih debata preispituje se u kojoj mjeri, primjerice, riječ *seigneur* ('gospodin'), ili kasnije u vrijeme Francuske revolucije riječ *liberté* ('sloboda'), služi za obmanjivanje i ugnjetavanje naroda (usp. Ricken 1982: 32; Busse 1995: 237).

U kontekstu Francuske revolucije dolazi u centar još jedna jezična rasprava: ideja jedinstvenog nacionalnog jezika (francuski kao *langue nationale*). Abbé Grégoire koji je diljem Francuske proveo anketu na

temu rasprostranjenosti i poznavanja francuskog jezika i drugih varijeteta (*patois*), 4. lipnja 1794. objavljuje rezultate u izvještaju *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser la langue française* te pritom zahtijeva ujedinjenje i osuvremenjivanje francuskog jezika, čime njegov jezično-politički koncept na mentalnoj i povijesnoj razini postaje dio cjelokupnog koncepta jedinstva (*uniformité*) u sklopu Francuske revolucije (usp. Schlieben-Lange 1988: 565; Balibar/Laporte 1974).

Izjednačavanje *jezika* i *nacije* te isticanje važnosti poznavanja francuskog jezika unutar nacije popraćeno je u određenom smislu degradacijom drugih jezika i varijeteta (usp. Kremnitz 1990: 51f.), što se u Francuskoj zadržava kroz dugo vrijeme. Priznavanje vrijednosti višejezičnosti javlja se u javnom diskursu poprilično kasno, krajem druge polovice 20. stoljeća, a očituje se, primjerice u revalorizaciji statusa korzičkog jezika u posljednjim desetljećima (usp. Jaffe 2008: 519). Usprkos tomu, izjednačavanje *jezika* i *nacije* u javnom diskursu i dalje ostaje dominantno.

Danas

Jezično-ideološke debate u Francuskoj prvenstveno se vode oko onih ideoloških i sociokulturnih aspekata jezika u upotrebi, odnosno u diskursu koji su duboko ukorijenjeni u predodžbi o francuskom jeziku (*imaginaire français*), to jest, u kulturnom i društvenom sjećanju Francuske te imaju veliku simboličku vrijednost (usp. Siouffi 2019: 17). Dio *imaginaire* sačinjava i predodžba o jasnoći francuskog jezika koju u 17. stoljeću François Malherbe (1555–1628) ne zastupa samo retorički, već jezično-ideološki (vgl. Rey/Duval/Siouffi 2007: 610f.; Brunot 1891: 177; Lodge 1997: 244; Winkelmann 1990: 340). S pojavom pojedinačnih filologija, međutim, gorljivi zastupnici jasnoće francuskog jezika postaju *hommes de lettres*, a ne jezikoslovci (usp. Swiggers 2010: 451f.). Harald Weinrich (1961: 540–544) navodi *clarté du français* ('jasnoću francuskog jezika') kao mit, a Roland Barthes ga u svom djelu *Critique et vérité* (1966) opisuje kao nacionalni mit, čime ističe ideološki konstrukt kao i društvene posljedice pozivanja na jasnoću francuskog jezika (usp. Merlin-Kajman 2003: 12; Große 2010; Neusius 2021).

Ideologija standarda i *bon usage*

Prema Blanchetu (2013: 97f.), provođenje standarda se jezično-ideološki interpretira kao izraz provođenja političke moći. Od 17. stoljeća dominantno je Vaugelasovo poimanje koncepta *bon usage* ('dobre jezične upotrebe') te razlikovanje 'dobre' i 'loše jezične upotrebe' (*mauvais usage*), što dovodi do toga da *usage* dobiva javni status te se više ne ograničava samo na individualnu jezičnu upotrebu (usp. Merlin-Kajman 2003: 145). Na taj način jezična upotreba postaje objektom jezično-ideoloških rasprava koje se u osnovi vode oko francuskog standarda te njegovog razvoja i izraza. Kao glavni akteri u širenju standarda djeluju institucija škole i tamošnji učitelji koji se u podučavanju francuskog u velikoj mjeri orijentiraju prema standardu (Blanchet 2013: 101) te općenito manje pažnje posvećuju raznolikosti jezika u komunikaciji.

Jezična ideologija i jezični purizam: rasprave o anglizmima u Francuskoj

Od druge polovice 20. stoljeća osobito je aktualna puristički usmjerena jezično-ideološka rasprava protiv upotrebe mnogobrojnih anglizama; jedan od poznatijih primjera je Etiembleova polemička rasprava na temu *franglais* (1964) (usp. Beinke 1990: 118–134). Velik broj engleskih posuđenica koje Etiemble koristi kao primjer za 'destruktivan' ujecaj anglizama na francuski danas (više) nisu u upotrebi. Etiembleova argumentacija nije lingvistički osnovana kada kao argumente uključuje i osobna imena, nazive proizvoda ili robnih maraka, kao i lekseme koji nisu anglizmi (usp. Beinke 1990: 122; Bogaards 2008: 109). Njegova rasprava na taj način predstavlja primjer polemičkog jezično-ideološkog purizma (usp. Beinke 1990: 5–28). Od 1970-ih godina purističke rasprave u Francuskoj prate službena nastojanja da se putem državnih komisija za terminologiju predlažu francuski ekvivalenti odnosno zamjenske riječi za već djelomično ustaljene anglizme (usp. Paveau/Rosier 2008: 44). Neki od ovih prijedloga za zamjenske riječi i sami postaju predmetom javnih jezičnih rasprava u kojima se preispituje i karikira njihova uloga u komunikaciji (usp. Beinke 1990: 236f.; Braselmann 1999: 18, 117–125, 127ff.; Schweickard 2005: 178).

I *Académie française* na određeni način ideologizira raspravu o važnosti i prihvaćanju pojedinih anglizama na svojoj internetskoj stranici u rubrici *Dire, ne pas dire – Néologismes & anglicismes*, odbacujući, na primjer, anglizme za koje postoje francuski sinonimi, čime negira područje jezične konotacije za komunikaciju koja graniči s denotacijom (usp. Beinke 1990: 205). Osim toga, u veljači 2022. *Académie française* objavljuje izvještaj (*Rapport de la commission d'étude sur la communication institutionnelle en langue française*) sastavljen na temelju analize institucionalne komunikacije na internetu. Pritom Akademija ocjenjuje promjene u pisanom francuskom uslijed korištenja anglizama kao zabrinjavajuće (*“évolution préoccupante”*) te strahuje da bi njihova pojačana upotreba mogla potaknuti daljnje podjele u društvu (*Académie française* 2022: 24, 28). Ideja nerazumljivosti, koja često prati upotrebu anglizama, također se navodi u izvještaju (*Académie française* 2022: 20, 21, 28), pa se time spominje popularan argument koji je s vremenom osobito snažno oblikovao jezično-ideološke diskurse o stranim riječima (usp. Gardt 2001: 52). Merlin-Kajman (2003: 261) vidi ideju pročišćavanja i uklanjanja (*purification-expulsion*) stranih jezičnih elemenata koji 'onečišćuju' jezik kao jednu od jezičnih slika koje uvelike utječu na jezični *imaginaire*. To u određenoj mjeri objašnjava jezično-ideološke rasprave o purizmu prema stranim riječima koje se uvijek iznova javljaju u Francuskoj, ali ih lingvistički ne opravdava. Jezični purizam pritom ni u kojem slučaju nije ograničen samo na purizam stranih riječi, već se usmjerava i protiv drugih jezičnih struktura i aspekata, kao što su jezični varijeteti, a na taj način, primjerice, i protiv *français populaire* (usp. Merlin-Kajman 2003: 170).

Debata o “feminizaciji” jezika i *écriture inclusive*

Medijska javnost već desetljećima pokazuje veliko zanimanje za “feminizaciju” (usp. Fagard/Le Tallec 2021 o problematici termina) jezika u obliku feminizacije naziva funkcija i zanimanja kao i za ‘feminističku jezičnu kritiku’ (usp. Braselmann 1999: 48–51). Osobitu pozornost pritom privlače česte polemičke diskusije na temu postojanja i korištenja generičkog muškog roda, to jest pitanja u kojoj se mjeri morfološka oznaka gramatičkog muškog roda prenosi na biološki muški spol u jezičnoj upotrebi te može li se gramatički muški rod koristiti za ravnopravno označavanje muškog

i ženskog spola (usp. Houdebine-Gravaud 2002: 15; Schafroth 2003: 101; Elmiger 2008: 39; Ossenkop 2020: 40). Osim toga, o jezičnoj feminizaciji raspravlja se na tekstualnoj odnosno diskursivnoj razini; primjerice, debata koja pojedine oblike ocjenjuje u njihovoj pragmatičnoj dimenziji, poput upotrebe specifičnih oblika oslovljavanja kao *Mademoiselle* (usp. Elmiger 2008: 24ff.). Od 1990-ih godina u ovom kontekstu se raspravlja i o aspektima inkluzivne upotrebe u jeziku i pismu (*langage inclusif, écriture inclusive*), koji se prije svega odnose na specifične realizacije na grafičkoj razini (veliko slovo unutar riječi, spojnice, zvjezdica za rodnu neutralnost, *point médian* itd.). Ovdje se generički maskulin zbog implicirane binarne perspektive odbacuje te se umjesto njega sve češće zahtijeva neutralizacija rodne opozicije (usp. Ossenkop 2020: 41, 43, 47; Fagard/Le Tallec 2021: 10). Francuska jezična akademija protivi se inkluzivnom pisanju navodeći kao argumente pomutnju (*confusion*) i nečitkost (*illisibilité*) (Académie française 2017; Knisely 2020: 853). Uz čitkost odnosno nečitkost, debata za ili protiv inkluzivne jezične upotrebe u francuskom uključuje i sljedeće aspekte, koji su djelomično lingvistički utemeljeni ili čak jezično-ideološki obojeni: vidljivost odnosno nevidljivost žena, inkluzivnu jezičnu upotrebu koja proturječi ili odgovara trenutačnoj jezičnoj praksi, problem usmene realizacije pojedinačnih inkluzivnih oblika te promjenu odnosno narušavanje linearnosti pismenog izraza.

Proteklih godina zahtijeva se sustavno proširenje rodno neutralnih odnosno nebinarnih oblika (*genre neutre* – usp. Alpheratz 2021: 231ff., također *langue neutre*) na morfološkoj odnosno gramatičkoj razini. Rod se u francuskom, na primjer, označava kod subjektivnih i objektivnih zamjenica u 3. licu jednine/množine, kod posvojnih zamjenica (*mon/ton/son/ma/ta/sa*), pokaznih zamjenica (*ce/cette*) ili neodređenih zamjenica (*chacun/chacune, certain/certaine*), osim toga, rod se djelomično označava i kod pridjeva i participa. Kao rodno neutralni oblici predlažu se, primjerice, nebinarne oznake na -x, -z, -æ (*seulx, touz, occupæ*), rodno neutralne zamjenice poput *iels/illes/els* ('oni'), *voues* ('Vi'), kao i rodno neutralne zamjenice poput -èles u *professionnelles* umjesto *professionnels/professionnelles* (ženski/muški). Ovi prijedlozi često postaju predmetom rasprava u medijima (usp. Alpheratz 2021: 231ff.; Manesse 2019: 51; Ossenkop 2020: 47; Nayves/Arbour 2021: 147; Große 2025) pa tako, primjerice, rodno neutralni zamjenički oblik za jedninu *iel* postaje temom rasprave kada se 2021. godine uvodi u opći rječnik francuskog jezika *Le Robert*, zbog čega se u

studenom 2021 (usp. Moinard 2023), traži odluka Francuske akademije kao nadležnog tijela.⁵ Ovaj poziv na odluku autoriteta otkriva uzorak koji je karakterističan za brojne jezično-ideološke i jezično-kritičke diskurse u Francuskoj (usp. Siouffi 2019: 21).

Literatura

Académie française (2017): Déclaration de l'Académie française sur l'écriture dite «inclusive». 26. listopada 2017. <https://www.academie-francaise.fr/actualites/declaration-de-lacademie-francaise-sur-lecriture-dite-inclusive> (posljednji put pristupljeno 30.05.2025).

Académie française (2022): Rapport de la commission d'étude sur la communication institutionnelle en langue française. 3. veljače 2022. https://www.academie-francaise.fr/sites/academie-francaise.fr/files/rapport_de_la_commission_detude_sur_la_communication_institutionnelle_definitif.pdf (posljednji put pristupljeno 30.05.2025).

Alpheratz (2021): Le genre neutre en français, expression d'enjeux du XXIe siècle. U: Fagard, Benjamin/Le Tallec, Gabrielle (ur.): Entre masculin et féminin. Français et langues romanes. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, s. 221–246.

Balibar, Renée/Laporte, Dominique (1974): Le Français national. Politique et Pratiques de la langue nationale sous la Révolution française. Paris: Hachette.

Beinke, Christiane (1990): Der Mythos *franglais*. Zur Frage der Akzeptanz von Angloamerikanismen im zeitgenössischen Französisch – mit einem kurzen Ausblick auf die Anglizismen-Diskussion in Dänemark. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Blanchet, Philippe (2013): Standardisation linguistique, glottophobie et prises de pouvoir. U: Cahiers de linguistique 39/1, s. 93–108.

Bogaards, Paul (2008): On ne parle pas franglais. La langue française face à l'anglais. Brüssel: de Boeck.

5 Usp. <https://twitter.com/fjolivet36/status/1460629818446422016> (posljednji put pristupljeno 30.05.2025).

- Boudreau, Annette (2021): Idéologie linguistique. U: Langage et société, hors série, s. 171–174.
- Bourdieu, Pierre (2015): Sociologie générale. Volume 1. Cours au Collège de France 1981–1983. Paris: Seuil.
- Braselmann, Petra (1999): Sprachpolitik und Sprachbewusstsein in Frankreich heute. Tübingen: Niemeyer.
- Brunot, Ferdinand (1891): La doctrine de Malherbe d'après son commentaire sur Malherbe. Paris: Masson.
- Busse, Winfried (1995): Les objectifs de la politique linguistique. La Révolution française. U: Equipe « 18ème et Révolution »/Geffroy, Annie (ur.): Langages de la Révolution (1770–1815): Actes du 4ème Colloque international de lexicologie politique. sv. 15. Paris: Klincksieck, s. 229–241.
- Costa, James (2017): Faut-il se débarrasser des «idéologies linguistiques»? U: Langage et société 160–161/2, s. 111–127.
- Elmiger, Daniel (2008): La féminisation de la langue en français et en allemand. Querelle entre spécialistes et réception par le grand public. Paris: Champion.
- Etiemble, René (1964): Parlez-vous franglais? Paris: Idées.
- Fagard, Benjamin/Le Tallec, Gabrielle (2021): Introduction. Masculin – Féminin: de la «féminisation» au langage inclusif. U: Fagard, Benjamin/Le Tallec, Gabrielle (ur.): Entre masculin et féminin. Français et langues romanes. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, s. 9–27.
- Gardt, Andreas (2001): Das Fremde und das Eigene. Versuch einer Systematik des Fremdwortbegriffs in der deutschen Sprachgeschichte. U: Stickel, Gerhard (ur.): Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz. Aktueller lexikalischer Wandel. Berlin/New York: de Gruyter, s. 30–58.
- Große, Sybille (2010): Ist die clarté wirklich klar? – Forderungen in den französischen Briefstellern. U: Reinke, Kristin/Sinner, Carsten (ur.): Sprache als Spiegel der Gesellschaft. Festschrift für Johannes Klare zum 80. Geburtstag. München: Peniope, s. 134–152.
- Große, Sybille (2025): Language Criticism and Language Consulting. U: Mathieu, Vera/Montemayor Gracia, Julia/Polzin-Haumann, Claudia (ur.): Manual of Applied Romance Linguistics. Berlin/Boston: de Gruyter, s. 147–182.

- Guespin, Louis/Marcellesi, Jean-Baptiste (1986): Pour la glottopolitique.
U: Langages 83, s. 5–31
- Haßler, Gerda/Neis, Cordula (2009): Lexikon sprachtheoretischer Grundbegriffe des 17. und 18. Jahrhunderts. Berlin: de Gruyter.
- Houdebine-Gravaud, Anne-Marie (2002): L'imaginaire linguistique: un niveau d'analyse et un point de vue théorique. U: Houdebine-Gravaud, Anne-Marie (ur.): L'imaginaire linguistique. Paris: L'Harmattan, s. 9–21.
- Jaffe, Alexandra (2008): Parlers et idéologies langagières: Corse. Tous terrains. U: Ethnologie française 38/3, s. 517–526.
- Knisely, Kris Aric (2020): Subverting the Culturally Unreadable: Understanding the SelfPositioning of Non-Binary Speakers of French. U: The French Review 94/2, s. 173–192.
- Kremnitz, Georg (1990): Gesellschaftliche Mehrsprachigkeit. Institutionelle, gesellschaftliche und individuelle Aspekte. Ein einführender Überblick. Wien: Braumüller.
- Lodge, Anthony (1997): Le français – histoire d'un dialecte devenu langue. Paris: Fayard.
- Manesse, Danièle (2019): La langue à tous ses niveaux face à l'écriture inclusive. U: Manesse, Danièle/Siouffi, Gilles (ur.): Le féminin et le masculin dans la langue. L'écriture inclusive en questions. Paris: ESF-Sciences humaines, s. 35–56.
- Merlin-Kajman, Hélène (2003): La langue est-elle fasciste? Langue, pouvoir, enseignement. Paris: Seuil.
- Meyer, Jeanne/Longhi, Julien (2017): De l'idéologie au discours idéologique: D'un discours institué à un discours instituant. U: Revue de linguistique française et d'analyse du discours 9/1, s. 13–30.
- Moinard, Géraldine (2023): Pourquoi le pronom *iel* est-il entré dans *Le Petit Robert* ? U: Haddad, Raphaël (ur.): L'écriture inclusive. Et si on s'y mettait ? Paris: Le Robert, s. 373–375.
- Neusius, Vera (2021): Sprachpflegediskurse in Deutschland und Frankreich. Öffentlichkeit, Geschichte, Ideologie. Berlin/New York: de Gruyter.
- Nowakowski, Barbara (1988): Zu Sprache und Sprachideologie bei Vertretern der okzitanischen Renaissance in der Provence. Trier: Wissenschaftlicher Verlag.

- Ossenkop, Christina (2020): Die sprachliche Gleichbehandlung der Geschlechter im Spannungsfeld zwischen Norm und Variation. U: Ossenkop, Christina/Veldre-Gerner, Georgia (ur.): Fehler – Abweichung – Variation. Sprachnormen aus linguistischer und didaktischer Sicht. Berlin: Peter Lang, s.39–81.
- Paveau, Marie-Anne/Rosier, Laurence (2008): La langue française: passions et polémiques. Paris: Vuibert.
- Remysen, Wim/Schwarze, Sabine/Ennis, Juan (2015a): La médiatisation des idéologies linguistiques: tradition et continuité dans la presse écrite. U: Circula. Revue d'idéologies linguistiques 1.
- Remysen, Wim/Schwarze, Sabine/Ennis, Juan (2015b): La médiatisation des idéologies linguistiques: voix d'auteurs et voix de lecteurs. U: Circula. Revue d'idéologies linguistiques 2.
- Remysen, Wim/Schwarze, Sabine (ur.) (2019): Idéologies sur la langue et médias écrits: le cas du français et de l'italien/Ideologie linguistische e media scritti: i casi francese e italiano. Berlin: Peter Lang.
- Rey, Alain/Duval, Frédéric/Siouffi, Gilles (2007): Mille ans de langue française. Paris: Perrin.
- Ricken, Ulrich (1982): Réflexions du XVIIIe siècle sur «l'abus des mots». U: Mots 4: Abus de mots dans le discours. Désabusement dans l'analyse du discours, s. 29–45.
- Sarfati, Georges-Elia (2011): Analyse du discours et sens commun: institutions de sens, communautés de sens, *doxa* et idéologie. U: Guilhaumou, Jacques/Schepens, Philippe (ur.): Matériaux philosophiques pour l'analyse du discours. Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté, s. 139–173.
- Schafroth, Elmar (2003): Gender in French. Structural Properties, Incongruences and Asymmetries. U: Hellinger, Marlis/Bußmann, Hadumod (ur.): Gender across Languages. The Linguistic Representation of Women and Men. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, s.87–117.
- Schlieben-Lange, Brigitte (1988): Grégoire neu gelesen. U: Koselleck, Reinhart/Reichardt, Rolf (ur.): Die Französische Revolution als Bruch des gesellschaftlichen Bewußtseins. München: Oldenbourg Verlag, s.561–570.
- Schweickard, Wolfgang (2005): Glanz und Elend der Sprachpflege. Der Umgang mit Anglizismen in Frankreich, Italien und Deutschland.

- U: Dahmen, Wolfgang/Holtus, Günter/Kramer, Johannes/Metzeltin, Michael/Schweickard, Wolfgang/Winkelmann, Otto (ur.): Englisch und Romanisch. Romanistisches Kolloquium XVIII. Tübingen: Narr, s. 177–191.
- Siouffi, Gilles (2009): Pouvoir des mots et émotions publiques au XVIIe siècle: réflexions à partir de Pascal. U: Merlin-Kajman, Hélène (ur.): Les émotions publiques et leurs langages à l'âge classique. Paris: Champion (= Littératures classiques, 68), s. 117–130.
- Siouffi, Gilles (2019): L'écriture inclusive: question d'usage ou question d'autorité? U: Manesse, Danièle/Siouffi, Gilles (ur.): Le féminin et le masculin dans la langue. L'écriture inclusive en questions. Paris: ESF-Sciences humaines, s. 15–34.
- Swiggers, Pierre (2010): La clarté du français: examen d'un «idéologème». U: Zeitschrift für Romanische Philologie 126/3, s. 443–459.
- Weinrich, Harald (1961): Die «clarté» der französischen Sprache und die Klarheit der Franzosen. U: Zeitschrift für romanische Philologie 77/5–6, s. 528–544.
- Winkelmann, Otto (1990): Französisch: Sprachnormierung und Standardsprache. U: Holtus, Günter/Metzeltin, Michael/Schmitt, Christian (ur.): Lexikon der Romanistischen Linguistik. Bd. V/1. Tübingen: Niemeyer, s. 334–353.

